

FOREIGN POLITICS IN OTTOMAN GOVERNMENTⁱ

Yazar: Arş. Gör. Ebru ERENⁱⁱ

Abstract

The Ottoman State also provided tolerance to the minority in education. It also recognizes minorities that are recognized by Turks and Muslims in opening educational institutions and continuing their activities. With the conquest of Istanbul by the Turks, the Greek Cypriots who lost their political freedoms were entitled to collective living under the control of a spiritual leader called the Patriarch. Together with the right to life recognized, this congregation has been given the right to fully exercise freely in religion, language, customs and customs. The state was exchanging opinions with the patriarch on every issue. The Patriarch of the Greek people was given the responsibility to administer the educational and cultural institutions, the churches and the hospitals. These privileges granted to the people of the Greeks were later used by the Armenians and Jews. In this context, non-Muslims under the control of the Empire have the right to open and manage educational and cultural institutions like Muslims. These educational institutions were created and supported not by the state but by the wealthy, beneficiaries and communities like the Turkish-Islamic institutions. Minority schools were built beside every church, such as the school and the madrasa, beside each glass. Teaching in schools and schools was done by the teachers, and teaching in the minority schools was conducted by the priests.

Key Words: Missionary, Education, Foreign Schools

OSMANLI DEVLETİNDE YABANCI OKULLAR

Özet

Osmanlı Devleti hoşgörü anlayışını azınlık kesimine eğitim konusunda da sağlamıştır. Eğitim ve öğretim kurumlarını açma ve faaliyetlerini sürdürme konusunda Türk ve Müslümanlara tanıdığı hakları azınlıkları da tanımıştır. İstanbulun Türkler tarafından fethedilmesiyle birlikte siyasi özgürlüklerini yitiren Rumlara, Patrik adı verilen bir ruhani liderin kontrolü altında toplu

ⁱ Bu Çalışma ICOMEP 2017 Kongresinde Sözlü Bildiri olarak sunulmuştur

ⁱⁱ Yeditepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (FR)

yaşamak kaydıyla hak tanınmıştır. Tanınan yaşama hakkıyla birlikte bu cemaate din, dil, gelenek ve göreneklerinde bütünüyle serbest hareket etme hakkı verilmiştir. Devlet her meselede patrik ile görüş alışverişi yapmaktaydı. Patriğe Rum halkının eğitim ve kültür kurumlarını, kiliselerini, hastanelerini idare etme mesuliyeti verilmiştir. Rum halkına verilen bu imtiyazlardan daha sonra Ermeni ve Yahudilerde yararlanmışlardır. Bu sayede İmparatorluğun kontrolü altında bulunan gayri Müslimlere de Müslümanlar gibi eğitim ve kültür kuruluşları açma ve yönetme hakkı sağlamıştır. Bu eğitim öğretim kurumları Türk-İslam kuruluşları gibi devlet eliyle değil, servet sahipleri, yardımseverler ve cemaatler aracılığıyla oluşturulmuş ve desteklenmiştir. Her caminin yanında bulunduran mektep ve medrese gibi her kilisenin yanında da azınlık okulları inşa edilmiştir. Mektep ve medreselerde öğretim hocalar tarafından yapıldığı gibi, azınlık okullarındaki öğretim de papazlar tarafından yürütülüyordu.

Anahtar Kelimeler: Misyonerlik, Eğitim, Yabancı Okullar

1. GİRİŞ

Eğitim öğretim kuruluşları, toplumun başka kurumları gibi insanların zamanla artan gereksinimlerini karşıladıkları sürece var olmuşlar, bu işlevlerini yitirdiklerinde ise ya kendi sistemlerini yenilemişler ya da bütünüyle yerlerini başka kurumlara bırakmışlardır.

Eğitim öğretim meselesi oldukça meşakkatli ve karmaşık bir konu olsa da insanların göz ardı edemeyeceği kadar da önem arz eden bir mevzudur. Meşakkatli ve karmaşık olmasının nedeni, eğitim ve öğretimin birbirinden farklı ve çeşitli düzenlere sahip olması ve bir şekilde bunların birbiriyle bağlantılı olmasındandır. Ayrıca eğitim ve öğretim kurumlarını hukuki, dini, iktisadi, ahlaki ve teknik bir bütün olarak değerlendirmemiz gerekmektedir.

Büyük bir devlet yapılanmasının küçük bir çekirdeğini oluşturan Osmanlı Devleti, kurulmasıyla birlikte 15'inci yüzyılın ortalarına değin çok güçlü bir ilerleme göstererek yalnızca İslam camiasının değil aynı zamanda bütün dünyanın en önemli ve etkili devleti olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu kadar hızlı gelişim göstermesiyle beraber hiç kuşkusuz devlete bağlı kurumlar özellikle de eğitim kurumları ilerleme kaydetmiştir. Devletin ihtiyacı olan çeşitli ilmi ve kültürel gereksinimler bu kuruluşlar sayesinde karşılanmıştır. Eğitim ihtiyacı medreseler tarafından sağlanmıştır. Eğitim yapılanması, Osmanlı Devleti'nden önce kurulmuş olan Türk İslam devletlerinin eğitim açısından sağladıkları deneyim ve birikimin devamı niteliğinde olmuştur. (Doğan, 1997:407,408)

Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıta üzerinde kurduğu hâkimiyetindeki en önemli etken eğitim sistemidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim sistemi, askeri eğitim ve yöneticilerin eğitimi dışında bütünüyle vâkıflara aitti. Vakıfların denetlenmesini ise, dini mevkiye sahip olanlar yapmaktaydı (Akkutay, 1984: 16). Ayrıca eğitim harcamalarının artması ve eğitim kalitesinin iyileşmesi işgücünün üretim yeteneğinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. (Yıldırım,11:2009) Eğitim sistemi şu şekilde kurulmuştur.

I.BÖLÜM

1. Osmanlıda Eğitim

1.1. İlköğretim

a. Mekteb-i Sıbyan

Mekteb-i Sıbyan'lar, 5-6 ve 11-12 yaş aralığındaki kız ve erkek çocukların beraber eğitim aldıkları mekteplerdir. Bu mekteplerde çocuklar okuma, yazma, Kur'an-ı Kerim ve hesap gibi konularda eğitim alırlardı. Genellikle bu okullarda ders veren öğretmenler medreselerde yetişmiş kişilerden seçilirdi (Akkutay, 1984: 16).

b. Dar'ül-Huffaz

İlkokul düzeyindeki dini eğitim mektepleri olmakla beraber Kur'an-ı Kerim'in ezberletilmesini amaç edinirlerdi. Bu okullardan "Hafız" olarak mezun olunurdu (Akkutay, 1984: 16).

1.2. Orta ve Yüksek Öğretim

a. Medreseler

Medrese, sözlük anlamı olarak ders okunan yer manasına gelmektedir. Medreseler, kendi içerisinde ilk, orta ve yüksek aşamalar olarak ayrılmıştır. Yüksek aşamalarında belirli bir alana yönelik uzmanlaşma mevcuttu.

Medreselerde, "İslami Bilimler" ile "Tabiat Bilimleri" beraber ders olarak verilmiştir. Medreselerde, âlimler, kadılar, müftüler, müderrisler, hocalar vs. kişilerden oluşan "ilmiye sınıfı" yetiştirilirdi. Alt kademededen en üst kademeye kadar, kendi içerisinde on iki kademeyi kapsar (Akkutay, 1984: 17).

1.3. Askeri Eğitim Kurumları

a. Acemioğlanlar Ocağı

Bu ocaklar, kara ordusunun oluşumunu sağlayan yeniçerilerin ilk aşamasını oluşturuyordu. Devşirme ve Pençik tarzına göre seçilen erkek çocuklar ilk önce Türk ailelerinin yanında yaşayarak Türkleştirilir sonra ise Acemioğlanlar Ocağında

devlete ait askerler olurlardı. Bu Ocaklar 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması ile kaldırılmıştır. (Akkutay, 1984: 17).

b. Yeniçeri Ocakları

Acemioğlanlar Ocakları'nda gereken bütün eğitimleri alan çocuklar daha sonra Yeniçeri Ocakları'nda gerekli eğitimleri alırlardı. Yeniçeri Ocakları Cemaat Ortaları, Sekbanlar ve Ağa Bölükleri olmak üzere üç bölümden oluşurdu. (Akkutay, 1984: 18).

1.4.Yöneticilerin Eğitimi

Osmanlı İmparatorluğu'nda yöneticiler, özel bir eğitim alarak yetiştirilirdi. Daha çok Enderun mektebinde eğitim alan bu kişiler devletin idare kısmında görev alırlardı. (Akkutay, 1984: 18).

1.5.Şehzadelerin Eğitimi

Şehzadeler, önce belirlenen süre çerçevesinde sistemli bir eğitim alırlardı. Bu sistem etrafında Şehzadeler, bir yaşından itibaren özel eğitimciler (Lala) aracılığıyla eğitim görürlerdi. Beş veya altı yaşlarında ise, ilköğretim mekteplerine giderlerdi, Bu esnada at ve silah kullanmayı da öğrenirlerdi.

Daha sonra özenle seçilmiş yetiştiricilerin nezaretinde taşrada ki sancaklardan birine yollanırlar ve orada Lalaların himayesinde, devlet meselelerini teorik ve pratik olarak öğrenirlerdi (Akkutay, 1984: 18).

2. Osmanlıda Batılılaşma

15'inci Yüzyılda devletin eriştiği büyüklüğe karşın, değişim gösteren dünyaya ayak uyduramayan ve içinde bulunmuş olduğu durumdan rahatsız olmayan Osmanlı Devleti, bilimden, teknolojiye oldukça uzaktı. Bunun karşısında ise bütün gelişimleri gösteren ve üretmeye önem veren Avrupa devletlerini görüyoruz. İlk başlarda çevresiyle çok da alakalı olmayan ve bu devletleri hor gören Osmanlı Devleti, Avrupa'da yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmayı tercih etti. (İhsanoğlu,1992:336)

Kanuni Sultan Süleyman'ın vefat etmesiyle birlikte, Şehzade Beyazıt ve Şehzade II. Selim arasında yaşanan taht kavgaları sonucunda iç karışıklıklar çıkmıştır. Bu olay devlet sisteminde aksaklıklara ve ekonomik problemlerle beraber toplumsal karışıklığa neden olmuştur.

Osmanlı Devleti için büyük bir öneme sahip olan ilmiye sınıfı da bu durumdan fazlasıyla etkilenmiştir. Tecrübesiz kişiler ilmiye mevkilerine getirilmeye başlanmıştır. Osmanlı yönetimi mali sıkıntılarının önüne geçebilmek için vakıf gelirlerinin belli

bölümünü almak zorunda kalmıştır bu durumda ilmiye sınıfının bozulmasını çabuklaştırmıştır.

Sıkıntılı bir dönemde sadrazam olan Damat İbrahim Paşa devletin içinde bulunduğu bu zor durumu çok iyi benimsemiş ve mevcut durumu düzetelemek için çalışmalara başlamıştır. Bu dönemde bilim, teknoloji ve iktisadi açıdan önemli adımlar atılmıştır. Bu süreç ilerleyen zamanlarda Batılılaşmanın ilk hareketleri sayılacağı için büyük önem arz etmektedir. Yine bu dönemde batı devletleriyle gerçek manada sosyal, kültürel ve ekonomik bağlantılar kurulmuştur.

Damat İbrahim Paşa İmparatorluğun başına geçtiği ilk zamanlarda Avrupa 'da bulunan ve büyük öneme sahip olan bilim ve kültür kurumlarına elçiler göndermiş bu ülkelerde bulunan teknoloji ve bilgi birikiminin ne seviyede olduğunu görmek istemiştir. Bu elçiler sayesinde İmparatorluğa matbaanın getirilmesine ve çalıştırılabilmesi için uygun ortamın hazırlanmasına karar vermiştir. Çağdaş eğitim kuruluşlarının kurulması ve var olanların ise daha sistematik hale konulması için çalışıldı ise de olumlu bir sonuç alınamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda teknik eleman gereksinimi Lonca teşkilatı içinden seçilen ve yaşları küçük olan çocukların eğitilmesiyle sağlanıyordu. Genel manada bir uğraş üzerinde ustalaşmaları maksadıyla aileleri aracılığıyla usta kişilerin yanına gönderilen çocuklar belli bir zamandan sonra aldıkları eğitim sayesinde iş kollarının bütün detaylarını öğrenmiş olurlardı. Nitelikli elemanların çoğalması için devlet kurslar veya okullar açmaya devam etmiştir.

18'inci yüzyılın sonunda Avrupa'da yöntemlerin farklılaşmasıyla teknolojiyi benimseyebilmek ve de üretimin bir parçası olabilmek adına mesleki okulların faaliyet gösterebilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. (Karataşer,123:2017)

Damat İbrahim Paşa'dan sonra Batılılaşma manasında en önemli katkı sağlayanlardan birisi de III. Selim'dir. III. Selim Nizamı Cedit adı verilen büyük bir ıslahat ve yenileşme hareketi başlatmıştır. Daha sonra ordunun toparlanması ve çağdaş bir hale getirebilmek için yeni bir okul açma kararı aldı. (Er,211-213:2003) Önceden de faaliyet gösteren Mühendishanelerle özel olarak ilgilenmiş en üst seviyede performans alabilmek adına büyük bir gayret göstermiştir.

Osmanlı Devletinde ki çağdaşlaşma ve yenilik bakımından üçüncü ve son girişimde padişah II. Mahmud tarafından yapılmıştır. Daha önceki padişahların sonunu gören II. Mahmud oldukça sabırlı davranmıştır. Yeniliklere başlamak için tam olarak on sekiz yıl

boyunca beklemeyi uygun görmüş ve bu süreçte alt yapı hazırlıklarını tamamlamıştır. Pek tabi diğer padişahlar gibi o da ilk önce ordunun yenilenmesi konusunu ele almıştır. Yeniçeri Ocağının dağılmasından sonra devletin ihtiyacı olan yenilik düşüncelerinin kapısı açılmıştır. II. Mahmud zamanında ki çağdaşlaşma ve yenilik hareketi, İmparatorluğun Batılılaşma sürecinin de başlangıcı kabul edilebilir. Bu dönemde Mühendishanelerin yanına ek olarak bir de Harbiye ve Tıbbiye okulları açılmıştır. Ayrıca klasik eğitim-öğretim anlayışı yerini batılı manada eğitime bırakmıştır. Bu dönemden sonra medreseler için çaba sarf edilmemiştir. (Lewis,80:1991)

II. BÖLÜM

2.1.II. Abdülhamid Dönemi Siyasi Durum

II. Abdülhamit devri, Osmanlı döneminin en çok ilgiyi hak eden ve merak uyandıran üstünde hala tartışmalar yapılan devridir. Zira bunun sebebi hiç kuşkusuz o zamanın kritik olması kadar, II. Abdülhamid'in kendine ait bir idarecilik anlayışı getirmesidir. Osmanlı dönemi daha önce hiç yaşamadığı bir zorluk ve imkânsızlık döneminden geçerken II. Abdülhamid tahta geçmiştir. Sultanlığının ilk senelerinde '93 Harbi'nin ve İngiliz siyasetinin baskısı altına girmiştir. İlerleyen dönemlerde ise öncelikle Osmanlı tebaası tarafından hâkimiyetini sağlamış, daha sonra düşünce ve planlarını hayata geçirmiştir.

'93 Harbinin yaşanmasından sonra Sultanın önündeki en sıkıntılı siyasi netice, Berlin Antlaşması olmuştur. İlk politik tecrübesini bu antlaşma ile yaşamıştır. II. Abdülhamid'in genel politikası, antlaşmanın olabildiğince geç imzalanması ve oldukça ağır antlaşma şartlarından en az hasarla çıkabilmektir. Hakikaten bu yol izlenerek birtakım başarılı neticelere ulaşılmıştır.

II. Abdülhamit, '93 Harbinden sonra memleketi yeniden toparlamanın ve her manada ülkeyi düzeltmenin yollarını aramıştır. Bu işe ayrıntılı bir nüfus sayımı yaparak başlamış ve mevcut durumu görmeye çalışmıştır. Elbette bu süreçte yaşanan siyasetin yaşattığı travmaları yok etmek kolay olmamıştır. (Maden,9-10:2014)

Kuşkusuz II. Abdülhamit devrini öbür dönemlerden ayıran önemli hususlardan biri de, eğitim adına yapılmış çalışmalardır.

2.2. II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Anlayışı

II. Abdülhamit dönemi başladığında Osmanlı Devletinde birbirleriyle çok alakası olmayan farklı felsefe ve ayrıntıları olan üç mektep vardı. Bunlar:

1. Şeyhülislamlığa bağlı geleneksel okullar (medrese ve sıbyan mektebi)
2. Maarif Vezareti 'ne bağlı yeni laik okulları
3. Hıristiyan ve Yahudi halk kesimleri veya yabancı misyonerler tarafından kurulup idare edilen özel okullar.(Gencer,82:2003)

II. Abdülhamit döneminde bulunan eğitim düzeni şöyledir. Devletin, geniş bir eğitim siyaseti vardı. Bu, sistemde bir tane Maarif Nazırı vardır ve eğitim için belli bir bütçe ayrılmaktadır. Bu siyasetin nedeni ise kız ve erkek çocuklara ait ilk, orta ve yüksek dereceleri var olan eğitim sistemi sunmak, orta ve yüksek dereceye geçebilen öğrenciler için ise meslek öğreten teknik dersler verebilmektir. (Karal,379:1966)

1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde ele alınan merkezi teşkilat sistemi 1872 yılında yeniden düzenlenerek I. Meşrutiyetin ilan edilmesine değin sürmüştür. Kanuni Esasi maddeleri içinde eğitimle alakalı maddelerde bulunuyordu. Birinci Meclis-i Mebusan'ın açılışı sırasında, yapılacak her türlü yeniliğin ülkenin her manada gelişim göstermesinin bir tek ilim ve eğitim neticesinde gerçekleşeceği ısrarla dile getirilmiştir. Eğitim ve Öğretim, Kanun-i Esasi 'de talimat olarak devletin vazifeleri içinde gösterilmiş ve eğitim sistemi düzenlenmedikçe, öbür alanlarda başarılı olunamayacağı söylenmiştir. (Karataşer,427:2017)

1877 yılında Osmanlı-Rus harbi nedeniyle yaşanan iktisadi sorunlar eğitim adına alınacak kararların da ileriye dönük zamana bırakılmasına neden olmuştur. 1879'da devrin kurallarına uyum sağlayamayan Maarif Nezareti modern biçime dönüştürülmüştür. (Kodaman, 29:1988)

III. BÖLÜM

3. Osmanlı Coğrafyasında Yabancı Okulların Açılmasında Etkili Olan Misyoner Ve Misyonerlik

3.1.Misyoner ve Misyonerlik Kavramı

3.1.1. Misyoner

Latince “missio” kelimesinden türeyen “misyon” kavramının sözlükte karşılığı “görev, yetki” misyoner kavramının ise “görevli olan kişi” olarak tanımlandığını görüyoruz. Fakat Hristiyan ananelerinde misyoner sözcüğü, bir terim olarak, resmi kilise cemaati veya Hristiyan teşkilatı vasıtasıyla bu düşünceyi ve dini her kesime kabul ettirmek gayesiyle

hususî eğitimler verilerek yetiştirilen ve bu manada bilhassa Hristiyanlığı benimsememiş topluluklarda vazifelendirilen kişi demektir.

Hristiyanlık dininin yayılmasında başrol ve vazife Hz. İsa'nın havarileridir. Hristiyanlık, havarilerin çabaları neticesinde yaygınlaşmıştır. XVI. Yüzyılın başlarında ise Rönesans ve Reform akımlarının doğmasıyla kaos ortamlarının da yaşanması kaçınılmaz olmuştur. XVI. Yüzyılda Katolik inancına ve papaya verilen sınırsız yetkiye karşı baş gösteren siyasi protestolar yeni bir mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni mezhep Protestanlıktır.

Papanın gücünün sarsıntıya uğraması ve bu süreçte Protestanlığın azımsanamayacak sayıda insanı etrafında toplamasıyla Katolikler ikinci bir misyoner hareketini başlatmak zorunda kalmışlardır. Havarilerin başlattığı misyonerlik çalışmaları günümüze kadar ulaşmıştır. İlk misyoner olarak kabul edilenler ise havari aziz Paulus ve 12 havarisidir. Aziz Paulus'un kendi gayretleriyle Anadolu, Makedonya ve Yunanistan'da fazlaca kilise faaliyete geçirilmiş ve bu kiliseleri örgütlemiştir. (Cilacı,7:1982)

Misyonerler gittikleri her bölgede çok sayıda çalışma yapmışlardır. En çok çalışma yaptıkları alan ise bizimde konumuz olan okullardır. Diğer alanlar ise yabancı dil kursları, hastaneler, dispanserler, yetimhaneler, yayınevleri ve geniş maksatlı yardım teşkilatlarıdır. (Gündüz, 13:1987)

3.1.2. Misyonerlik

Misyonerlik hareketi Hristiyanlığın doğuşundan itibaren dönem dönem dünyada etkisini göstermiştir. Misyonerliğin en etkili dönemi ise XX. Yüzyıldır. Bu dönem aynı zamanda kapitalizmin gelişim gösterdiği sanayi devrimini tamamlamak üzere olan devletlerin dünya üzerinde bulunan işlenmemiş madde arayışına girdikleri bir dönem olmuştur. Bu çağda misyoner örgütler düşüncelerini benimsetebilmek için dünyayı karış karış dolaştılar. Dönemin en etkin misyonerleri A.B.D., İngiltere, Almanya ve Hollanda vb. ülkelerin Protestan misyonerleriydi. (Kocabaşoğlu,62:1962)

Bu durumu daha iyi analiz edebilmek için şöyle bir örnek vermek mümkündür. 1886 yılında dünyada 80 civarında Protestan teşkilatının var olduğu bilinmektedir. Bunlardan 30'a yakınının Amerikan misyoner, 20 civarının İngiliz ve yine 21'e yakınının Kıta Avrupa'sı asıllı olduğu bilinmektedir. Sayılan teşkilatlarda toplam 3226 misyoner çalıştırılmakta, senede 10 milyon dolar civarı para sarf edilmektedir. Misyonerler tahmin edileceği gibi gayet sistemli bir şekilde çalışıyorlar, maddi anlamda da fazlaca yardım

alıyorlardı. Örnek vermek gerekirse Amerikan Board misyoner örgütü, sayısı 5000'e yakın Protestan kilisesinin yardımlarıyla ve onların yapmış olduğu bağışlarla ayakta duruyordu. Misyonerler gitmiş oldukları ülkelerde halka yabancı olduklarını sezdirmemek için o bölgeye ait kıyafetler giymişler, o bölgenin şivesiyle konuşmuşlar, o bölgenin insanıymış gibi yaşamışlar ve bu sayede halkla samimiyet kurmuşlardır.

Misyonerliğe dini manada da baktığımızda durumun farksız olduğunu görüyoruz. Hristiyanlar misyonerlere çok büyük destek sağlamışlardır. Her devlet veya her teşkilat kendine ait olan misyonerlerin her şekilde destekçisi, kollayıcısı ve yardımcısı olmuştur. (Hamlin,217:1983)

3.2.Misyonerlik Faaliyetleri

3.2.1. Misyonerliğin Yayılması

Konuyu tarihi açıdan değerlendirdiğimizde Budizm ve Hristiyanlığın benzerliğinden bahsedebiliriz. Bildiğimiz gibi Budizm Hristiyanlıktan daha önce ortaya çıkmıştır. Budizm'de de Hristiyanlıkta var olan düşüncelerini benimsetme ve taraf toplama fikri mevcuttur. Bu durum Hristiyanlığın Budizm'den feyz aldığını, bu yöntemi sürdürdüğünü gösterir. Budist rahiplerin farklı ülkelere giderek fikirlerini yaymalarını sağlamak için evlilik yapmaları engellenmiştir. Bu durumun aynısı Hristiyan rahiplerinde de görülmüştür. (Ögel,109:1989)

Hristiyanlık dininin yayılmasında başrol ve vazife hiç kuşkusuz Hz. İsa'nın havarileri (Havaryn)nindir. Hristiyanlık havarilerin çabaları neticesinde benimsenmiştir. Havariler belirledikleri ilkelere caymadan görevlerini yapmışlardır. (Vahapoğlu, 31:2005)

Bu dönemden sonra ise Aziz Pavlos (Paulus)'la başlayan ve yayılma faaliyetlerinin esas kısmını oluşturan gerçek misyonerlik faaliyetleri başlamıştır. Paulus faaliyetlerini en fazla Avrupalılar ve putperestler üstünde yapmış olmada Anadolu, Makedonya ve Yunanistan'da da kiliseler inşa etmiş ve buradaki insanları örgütlemiştir.

Bizans imparatoru Konstantin'in İstanbul'u başkent ilan etmesi ve M.S. 337 (XXI)'de ölümün eşiğindeyken vaftiz edilmesiyle Hristiyanlık Bizans'ın resmi dini haline gelmiştir.

Hristiyanlığın Bizans'ın resmi dini olmasıyla bekledikleri yardıma kavuşan ruhbanlar imparatorluğun da sağladığı faydalardan yararlanarak rahip ve rahibeleri eğitmek için okullar inşa etmişlerdir. Hristiyanlıktaki asırlarca süregelen mücadelenin neticesinde fazla sayıda işletme faaliyete geçmiştir. Rahiplik bir iş haline dönüşmüş ve evlenmeleri

engellenmiştir. Bu farklılıklar neticesinde Hristiyanlığı geniş kitlelere benimsetme düşüncesi örgütlü bir gaye halini alarak, misyonerlik halini almıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen çalışmalar V. Yüzyıla değin temeli Paulus aracılığıyla yapılmış Antakya kilisesinde devam etmiştir. (Polvan, 54:1952)

Misyonerler Asya, Avrupa ve Afrika'nın büyük çoğunluğuna giderek çalışmalarını devam ettirmişlerdir. İslamiyet'in doğmasıyla birlikte kendi kendilerine olan iç çekişmelere bi son vermişler haçlı zihniyeti ile faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Misyonerlerin Osmanlı topraklarında olan faaliyetlerinde ahitnamenin çok büyük bir önemi vardır. Ahitname Fatih Sultan Mehmet'in Galatalılara sağlamış olduğu fermanıdır. Bu sayede Galatalılar ciddi bir ayrıcalık sağlamışlar, örgütlenebilme ayrıcalığına sahip olmuşlardır. Latinler bi ulus çatısı altında toplanmışlardır. Bu durum öteki cemaatler tarafından da benimsenmiştir. Bu durum misyonerler açısından faydalı hale gelmiştir. Birçok dini eğitim yapan mektep açarak gayrimüslimler için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Gayrimüslimler bu mekteplerin sağladığı faydalar ile Osmanlı Devleti'nden uzaklaşmıştır. XIX. Yüzyılda faaliyet göstermeye başlayan okullar Osmanlı Devleti'nde bulunan her toprağa ulaşmış, gayrimüslimlerin çocukları dışındaki İslamiyet'i benimsemiş ailelerin çocukları da bu mekteplere gitmeye başlamıştır. I. Dünya Savaşının meydana gelmesiyle, gayrimüslimler Osmanlı Devleti'nden teker teker kopmaya başlamış isyanlar baş göstermiştir, Osmanlı toplumu da bu durum üzerine çocuklarını, bu okullara göndermekten vazgeçmiş ve mektepler birer birer kapanarak azalmaya başlamıştır. (Baykal, 23:1961)

3.2.2. Misyonerlerin Osmanlı Devleti'ne İlgi Duyma Sebepleri

Misyonerler çalışmalarını Hristiyan olmayan topraklarda yürütmüşlerdir. Misyonerler Türk egemenliği altında bulunan topraklara daha çok ilgi göstermişlerdir. Bu durumun iki nedeni vardır. İlk neden dini, ikinci neden ise Osmanlı Devleti'nin jeopolitik ve jeostratejik konumunun çok önemli bir yere sahip olmasıdır. İktisadi yönden ise verimli yeraltı kaynaklarına hâkim olması, önemli noktaların hâkimiyetini elinde bulunduruyor olması yani Akdeniz'den Kızıldeniz'e ve Akdeniz'den Basra körfezine çıkan yolların egemenliğinin altında olması Türk topraklarına olan alakalarını fazlaştırmıştır. Dini yönden Kudüs'ün konumu Hristiyanlık için çok fazla anlam taşır. Zira İsa'nın doğduğu büyüdüğü dinini anlattığı ve öldürüldüğü bölgedir. Kudüs'ün Osmanlı Devleti egemenliği altında bulunması da misyonerlerin cazibesini çekmiştir. Hristiyanlar bu bölgede sayısı azımsanamayacak sayıda kilise ve ayin yeri inşa etmişlerdir. Haçlı seferlerinin Hristiyanlar

tarafından başarısız olması, Osmanlı Devletinin Hristiyanların bir araya gelme fikri hakkında çeşitli önlemler bulması, sayıca fazla olan Hristiyan bölgelerini kendi hâkimiyeti altında toplaması, Hristiyanların orta ve uzak doğuya kadar ulaşma arzularında pürüz çıkarması ve Osmanlı Devleti altındaki gayrimüslim toplumun mutlu ve huzurlu yaşamları, misyonerlerin bu topraklara olan merakını arttırmıştır. (Esenkal, 23-24:2007)

3.3.Yabancı Okulların Osmanlı Devleti İçinde Çoğalması

Yabancı mektepler Osmanlı İmparatorluğunu 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru baştan aşağıya sarmıştır. Bu duruma neden ise olan yabancı tebaanın kazandığı ayrıcalıkları kötülük için kullanmaları olmuştur. Bu ayrıcalıklar ilk zamanlar görev için ya da ticaret yapmak üzere Osmanlı İmparatorluğunu tercih eden yabancı kişilere verilen haklardı.

Bu mektepler ilk başlarda dini açıdan eğitim verecek şekilde planlandıkları için kiliseler tarafından denetlenecek kuruluşlar olarak örgütlenmişlerdir. Yabancı halk onlara tanınan hakları kendilerine göre fazlalaştırmış ve bu ayrıcalıkları suiistimal etmişlerdir. Kendilerine tanımış oldukları bu ayrıcalıklarla; Rusya, Amerika, İngiltere, İtalya Fransa, Avusturya, vb. devletler hiçbir denetime tabii olmadan kendilerine ait eğitim kuruluşlarını faaliyete geçirmişlerdir. Bu mektepler yardımıyla yabancılar kendilerine ait gelenek, görenek, dillerini insanlara benimsetmişler politik açıdan menfaatlerini ön planda tutan bir ortam yaratmayı başarmışlardır. Osmanlı Devleti içerisinde gerçekleşen ıslahatları fırsat bilerek ayrıcalıkları da kendi yararları için kullanmışlar ve istediklerini almayı başarmışlardır. (Haydaroğlu, 17:1990)

Yabancıların Osmanlı Devletinde ki en büyük gücü eğitimdi. İmparatorluk üzerinde yaşayan tebaasına sahip çıkmakla yetinmeyip Osmanlı halkına da kendi düşüncelerini benimseterek daha çok güçlenmeyi hedeflemişlerdir. (Haydaroğlu, 17:1990)

3.4.Yabancı Okulların Açılmasında Ruhsat Problemi

Osmanlı Devleti himayesinde faaliyet gösteren yabancı mektepler eğitim mevzuuyla alakalı herhangi bir kanunun olmamasını fırsat bilmişlerdir. Çıkarları doğrultusunda rahat hareket edebilmek için kendilerine yarar sağlayacak yasa çıkarmayı da ihmal etmemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yabancı kişilerin arazi ve emlak almaları imkânsızken 16 Haziran 1867 yılında imzalanan “Tebaa-i Ecnebiyenin Emlake Mutasarrıf Olmaları Hakkında Kanun” ile yabancılarla mülk sahibi olma hakkı tanınmıştır. Bu yasanın yürürlüğe girmesinden sonra önemli mıntikalarda yabancılar tarafından mülk sahibi olunmaması için

çeşitli yönetmelikler yayınlanmışlardır. Bu kanuna imzasını atan devletlerden birçoğu Osmanlı İmparatorluğunda misyoner ve papazlar sayesinde toprak satın almışlar ve buralara mektep veyahut kilise inşa etmişlerdir. Legal açıdan hiçbir hükmü olmayan bu mektepleri denetim altına alabilmek için bir nizamname hazırlanmıştır. Bu nizamname 3 Mart 1865 yılında imzalanan gümrük nizamnamesidir. Amacı öncelikle dışarıdan ülkeye gelen mallara vergi uygulamak ve mekteplere ruhsat vermektir. Ruhsat verdiği okulların tamimiyle devlet eliyle kontrol altına alınmasını öngörmüştür. Gümrük nizamnamesi Osmanlı Devletinin çöküşüne kadar yürürlükte kalmıştır (Esenkal, 51-52:2007).

3.4.1. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüne kadar uygulanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 1 Eylül 1869 yılında yürürlüğe girmiştir. Nizamnamenin ihtiyaç duyulmasında III. Selim zamanında ortaya çıkan ve Tanzimat döneminde kapsayan yenilikler etken olmuştur. Islahat Fermanı ile birlikte yabancı tebaaya gösterilen imtiyazlar neticesinde yabancı okullar fazlaşmıştır. Öncelikle 1865 yılında imzalanan Gümrük Nizamnamesiyle birlikte kontrol altına alınmaya çalışılan yabancı okullar daha sonra 1869 yılında imzalanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile birlikte daha fazla denetim altına alınmak istenmiştir.

Bu nizamnameyle birlikte yerli ve yabancı okullarda düzeltmeler yapılarak bu okullara yenilikler getirilmiştir. (Mutlu,25:2005)

Osmanlı İmparatorluğu kendi okullarına da çeki düzen vererek meşru bir şekilde denetlenmelerini istemiştir. Eğitim açısından çok fazla düzeltme yapılmasını öngören bu nizamname gayrimüslim mekteplerinin açılmasında belli bir düzenlemeyi esas alır. Umumiye nizamnamesinde okullar açısından en önemli madde 129'uncu maddedir. Bu maddenin içeriği misyoner içerikli çalışmaların başlıca ögesi sayılan yabancı okullar ve gayrimüslim halkın açtığı özel mekteplerin denetim altına alınması şeklindedir. (Yerasimos,497:1987)

3.4.1.1. 129'uncu Maddenin İçeriği

Maarif Nizamnamesinin 129. maddesi özel okulları denetlemeyi hedeflemektedir. Buna göre:

- a. Özel mektepler, topluluklar, Osmanlı halkı, kişiler veyahut yabancı kişiler aracılığıyla ücretli veya ücretsiz şekilde planlanan mektepler olarak tanımlanmış, bu mekteplerin giderleri kendilerince ya da kontrol altında oldukları vakıflar aracılığıyla karşılanacaktır.

- b. Bu mekteplerin oluşturulabilmesi için muallimlerde Maarif Nezaretinden ya da Mahalli Maarif kurumunca hazırlanmış diplomalara sahip olunması, bir diğer hususta bu mekteplerde gelenek, görenek ve siyasete karşı gelecek ders verilmemesi açısından kitapların Maarif Nezareti veya Mahalli Maarif kurumunun onayından geçmesi şartı getirilmiştir.
- c. Ruhsat verme sorumluluğu; Vilayet Maarif kurumuna, Vilayet Valisine, İstanbul'da da Maarif Nezaretine verilmiştir.

Bu şartlardan herhangi birisinin yerine getirilmediği durumda özel mektepler faaliyette bulunamayacak, ruhsat tahsis edilmeyecek ve mekteplerin faaliyetine son verilecektir. Faaliyet gösteren bu mekteplerde çalışacak öğretmenlerin diplomalarını Maarif İdaresine onaylatmaları gerekmektedir. (Mutlu,26:2005)

3.5. II. Abdülhamid'in Yabancı Okulları Kontrol Altına Almaya Çalışması

II. Abdülhamit yabancı mekteplerin işleyişinden çok hoşlanmamıştır. Zira 129'uncu maddenin yayınlanmasından sonraki dönemlerde mekteplerin sayıları azalmak yerine artış göstermiştir. Bu sebeple II. Abdülhamit çareyi 129'uncu maddeyi değiştirmekte bulmuştur. 1885 yılında Sadaret aracılığıyla maddenin değiştirilmesi işlemine başlanmıştır. Maarif Meclisi eliyle yasa tasarısı hazırlanmıştır. Fakat bunların da faydalı olduğu pek söylenemez. II. Abdülhamid'in nizamnameye ek olarak hazırlattığı maddeler şu şekildedir. Buna göre;

- a. Yabancı mekteplerde okumaya devam edecek olan Osmanlı halkının çocuklarının öncelikle kendi dinini öğrenmesi,
- b. Mekteplerde verilecek ders kitaplarının Maarif Nezaretine haber edilmesi.
- c. Okulda giyilecek giysilerin ülkenin gelenek, görenek ve adabına uygun olarak ayarlanması.
- d. Okulların belirli aralıklarla kontrol ve denetimden geçmesi. Hükümetin buna engel olmaması.
- e. Okulu faaliyete geçiren kişilerin ve okuldaki hocaların Kurucu ve öğretmenlerinin kütüğünde herhangi bir problem olmaması.

Bu şartlar sağlandığı takdirde mekteplerin faaliyete geçme izni verileceği de özellikle belirtilmiştir. (Mutlu,31-32:2005)

Bu ek maddelerle 129'uncu maddenin yarım kalan tarafları tamamlanmaya çalışılmış ancak çok da başarılı olamamıştır. Bunun üzerine II. Abdülhamid bazı devlet yetkililerinden rapor istemiştir. En önemli rapor Zühtü Paşa'nın hazırlamış olduğu rapordur.

3.5.1. Zühtü Paşa'nın Raporu

Zühtü Paşa zaman içerisinde bu okulların Osmanlı topraklarına nasıl kanserli bir hücre gibi yayıldığını, amaçlarını, okuttukları öğrenci sayılarını, faaliyete geçme biçimlerini birinci ağızdan anlatmıştır.

Zühtü Paşa fikirlerini şu başlıklar altında toplamıştır. Osmanlı Devleti yabancı mekteplerle alakalı hiçbir siyaset izlememiştir. Daha açık bir dille söylemek gerekirse Osmanlı bu okulların istediklerini yapabilmeleri için onları görmezden gelerek onlara göz yummuştur. Yabancı mekteplerin amaçlarını 3 maddede toplamak mümkündür:

- a. Müslüman halkın yönetimle manevi birlikteliklerini koparmaya çalışmak ve devleti her fırsatta sarsıntıya uğratmak.
- b. Kendi çıkarlarına ters düşen okulların faaliyet göstermesine müsaade etmemek
- c. Etraflarındaki kişilere dini düşüncelerini benimsetmek ve dolaylı yoldan da olsa İslam dininin temellerini sarsmaya çalışmak. Dini düşüncelerini benimsetebilmek için Osmanlı Devletinin basılmamış tek bir karış toprağını bırakmamışlardır. (Akyüz,176:197)

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu himayesinde yaşayan yabancı tebaa tarafından açılan mekteplerin bilhassa 19'uncu yüzyılda artış göstermesiyle ortaya çıkardığı problemler irdelenmesi gereken bir konudur.

Yabancı mekteplerin faaliyete geçmesi eski dönemlerde yabancı devletlere tanınan imtiyazlar zamanında başlamış ve ilerleyen dönemlerde de kendi düşüncelerini benimsetme şeklinde devam etmiştir. 1869 senesinde imzalanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 'ne değin çok fazla denetime tabii olmayan bu mektepler için misyonerliğin sonucudur diyebiliriz. Misyonerlik faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkisi daha çok siyasi niteliktedir. İmparatorluk içerisinde yaşayan İslamiyet'i benimsememiş kesime de kendi düşüncelerini empoze edip devlet aleyhinde etkinliklerini bu mekteplerde şekillendirip harekete geçmişlerdir. Politik, iktisadi ve eğitim açısından problem olan bu durum, gün geçtikçe Osmanlı İmparatorluğunun çökmesine, dağılmasına ve parçalanmasına sebep olan önemli bir iç neden olmuştur.

Bu okulların Türkiye'de faaliyet göstermesi, Osmanlı Devleti ve Fransa arasında 1536 yılında imzalanan ve kapitülasyonlar olarak adlandırılan ekonomik ve ticari nitelikli antlaşmaya dayanır. Bu antlaşmayla birlikte Fransızlara ticari ve ekonomik ayrıcalıklar sağlanmıştır. Osmanlı Devletinin zayıflamasıyla eş zamanlı olarak, Fransa'ya tanınmış ayrıcalıklar diğer Avrupa ülkelerine de sağlanmıştır. Himaye hakkını kendi lehine çeviren Hristiyan misyonerleri,

Osmanlı Devletinin topraklarına yerleşerek eğitim ve kültür faaliyetleri veren kuruluşlar açmışlardır. Kuruldukları ilk dönemde çok fazla etkili olamayan gayri Müslim kurumları, esas zararlı çalışmalarını Tanzimat'ın ilan edilmesinden sonra göstermişlerdir.

KAYNAKÇA

Akkutay, Ülker (1984). *Enderun Mektebi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi.

Atalay, Bülent. Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri 1908-1923, Tatav, İstanbul, 2001

Bahattin Ögel, (1989): *Türk Kültürü'nün Gelişme Çağları*, 2. Baskı, Ankara: s.109–110

Baykal, Bekir Sıtkı. *Avrupa Tarihi II*, Ankara, 1961

Bernard Lewis. Modern Türkiye'nin Doğuşu. trc: Metin Kıratlı, Ankara 1991, s. 80.

Doğan,Recai (1997). Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılaşma Açısından Tahlili

E. İhsanOğlu, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", 150. YIIIIda Tanzimat, Yay. Haz. H, Dursun Yıldız, Ankara 1992, s. 336

Esenkal, Ebru, (2007): Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar, Trakya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi. s.23-24

Gencer, Mustafa. (2003). Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhu, İstanbul: İletişim Yayınları

Gündüz, Şinasi, Aydın, Mahmut (2002): Misyonerlik, Hristiyan misyonerler, yöntemleri ve Türkiye'ye yönelik faaliyetleri, İstanbul: s.13

Hamlin, Cyrus (1983): *My Life and Times*, Boston: s.217 Süleyman Kocabaş'tan Naklen.

Haydaroğlu, İlknur Polat. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990

Karal, Enver Ziya. (1996). Osmanlı Tarihi, 3. Baskı, Ankara: TTK

Karataşer, Büşra (2017). Konya Hamidiye Sanayi Mektebi. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt:6, Sayı 1.

Karataşer, Büşra (2017). Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme. The Journal of Academic Social Science Studies

Kodaman, Bayram. (1988). Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, Ankara, TTK

Maden, Fahri (2014). II.Abdülhamid Dönemi. İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları, s.9-10

Osman Cilacı, (1982): *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara: s.7

Polvan, Nurettin (1952): Türkiye'de Yabancı Öğretim, Cilt.1, İstanbul: s.54

Stefanos Yerasimos,(1987) *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye, c.2, İstanbul: s.497–498, Mutlu'dan naklen, s.26*

Süslü, Azmi. *Ermeniler, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 1987*

Uğuroğlu, Barlas (1971): *Gaziantep Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları, Karabük, s. 61–62*

Uygur Kocabaşoğlu, (1992): *Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri, T.T.K. Ankara: s.62*

Vahapoğlu, Hidayet. *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar, İstanbul, 2005*

Vladimir Mimirolu, (1955): “Fenerliler”, *Resimli Tarih Mecmuası, Aralık. Cilt. 6 Sayı: 72, s. 4213– 4214*

Yıldırım, Çağrı, (2009): “Türkiye’de Eğitim – İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, Cilt:4, Sayı:2 s.11*